

Somi Zsolt

Kárpátalja mezőgazdasága az ukrán agrárpolitika feltételrendszerében

Az 1990–1991-es évek történelmi fordulópontjain, az évszázadokon keresztül idegen – lengyel, lengyel–litván, majd meghatározóan orosz, a nyugati területen osztrák – uralom alatt lévő megközelítőleg 50 millió lakost számláló Ukrajna elnyerte függetlenségét. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy már az 1991. decemberi, az orosz, belorusz és ukrán államfők által aláírt – Belovezsszkaja Puscsa nyilatkozat előtt is, ami jogilag megszüntette a Szovjetuniót, az ukrán társadalom és az ország vezetése a függetlenséget politikailag realitásnak tekintette. Itt elég utalni az ukrán parlament – Verhovna Rada, 1991. augusztus 24. ülésén elfogadott „Ukrajna függetlenségének kikiáltása” okmányra, amit az 1991. december 1-i népszavazáson a lakosság döntő többsége – így a keleti régió orosz nemzetiségű kisebbsége is támogatott (1., 120–121.). Ukrajna törvényhozása már az 1991. évben a mezőgazdaság fejlesztését meghatározó határozatot fogadott el, ami elvben új utakat nyitott a termelés szervezeti formáit illetően.

Ismert, hogy az 1920–1930. években az akkor az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság területén végrehajtott kollektivizáció eredményeként felszámolták az egyéni gazdaságokat. A második világháború éveiben, majd a háború után a Szovjetunió Nyugat-Ukrajna oblasztyjaiban (megyéiben) is a kolhozrendszer lépett életbe az állami gazdaságok mellett. Ez vonatkozott az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák paktum alapján a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljára is – néhány éves átmeneti időszak után. Ukrajna függetlenné válása éveiben Kárpátalja összesen 416 ezer hektár mezőgazdasági területéből az állami gazdaságok 87 ezer hektárt, a kolhozok 271 ezer hektárt, míg a lakosság háztáji és kisegítő gazdasága 58 ezer hektárt foglaltak el (2., 7.). Nem hagyható figyelmen kívül, hogy míg Kárpátalja síkföldi régiójában a nagyüzemi gazdálkodásnak megvoltak a feltételei, addig az előhegyi, és különösen a magashegyi rajonokban (járás) úgy a táblaméretek, mint a domborzati viszonyok ezt nem tették lehetővé. A „kényszerkolhozosítás” az 1940–1950. évek fordulóján elsősorban a magashegyi régióban kilátástalan helyzetbe hozta a mezőgazdaságot.

Ukrajna törvényhozása, a Verhovna Rada A földreformról szóló, 1991. évben elfogadott törvénye elvben utat nyitott az egyéni – ukrán terminológiában: paraszti, farmer-gazdálkodás előtt. A törvény a mezőgazdasági területtulajdon és területhasználat reformját irányozta elő. Az 1992. évben elfogadott „A föld tulajdonformáiról” tüllelve az előző az előző törvényt, már a létrehozandó egyéni gazdaságok eseté-

ben a termőföld magántulajdonát is engedélyezte. Azonban ez a magántulajdon nem volt teljesértékű. A megszerzett földtulajdont a tulajdonos nem értékesíthette – esetenként bérbe adhatta, és a földtulajdon nem volt örökölhető. Ukrajnában az alkotmány szerint az államelnöki rendeleteknek – elnöki-parlamentari államforma keretei között is törvényereje van – pontosabban volt, a 2004. év az alkotmányreform előtti időszakban. Az 1994–1995-ös években érvénybe lépett államelnöki rendeletek a mezőgazdasági termelési szféra reformjáról és a mezőgazdasági vállalatok és szervezetek közös tulajdonába átadott föld vagyonnevesítési rendjéről alapján a volt kolhozok vagyonnevesítése megtörtént, és kollektív mezőgazdasági vállalatokként folytatták nagyüzemi termelésüket. Azonban, a kolhozok szervezése időszakában az „össznépi” tulajdonba került termőföld konkrét nevesítése nem történt meg. Tehát a kollektív mezőgazdasági vállalatok dolgozói nem ismerték a kvázi földtulajdonuknak a helyét, így ha kiléptek a közös (nagyüzemi) gazdálkodás kereteiből és egyéni gazdaságot hoztak létre, úgy vagyonyjegyük értékében a nagyüzem jelölte ki a földterület helyét. A vagyonyjegy érvényesítése földterület szerzésére azonban csak a kollektív mezőgazdasági vállalat tagjait illette meg. Azok a természetes személyek, akik korábban kolhoztagok voltak, de az átszervezés idejében már nem, ugyancsak jogot formálhattak vagyonyjegyre, de ezek érvényesítése csak a termelőeszközökre terjedt ki. Az állami szektor gazdaságai – szovhozok és, például a kutatóintézetek tangazdaságai, földjei továbbra is állami tulajdonban maradtak. Ez, természetesen, ellentétet szült. Egy eredetileg kolhoz utólagos átszervezése szovhózzá megfosztotta a már állami gazdaság dolgozóit a föld tulajdonjoga megszerzésének lehetőségétől.

Ukrajnában az agrárszféra átszervezésében az áttörést az 1999. december 3-i államelnöki rendelet hozta meg. A rendelet, a gazdaság agrárszektora reformjának felgyorsítására irányuló halaszthatatlan intézkedésekről, gyakorlatilag felszámolta a kolhozrendszer utódjaként alakított kollektív mezőgazdasági vállalatokat. Országos szinten a több mint 10 ezer kollektív mezőgazdasági vállalatból 46 százalék gazdasági társaságként, 25 százalék új típusú teljes vertikumú – termelési, feldolgozási, értékesítési – szövetkezetként, 21 százalék egyéni tulajdonban lévő vállalkozásként folytatta tevékenységét, míg 800 felszámolt kollektív mezőgazdasági vállalat földje egyéni gazdaságok tulajdonába került. Az állami gazdaságok jelentős része ugyanakkor különböző társas vállalkozási formában – részvénytársaság, korlátolt felelősségű társaság – folytatta tevékenységét, vagy, különösen a munkaigényes kultúrák esetében, részes művelésbe adta ki a földterületet (3., 123.).

Kárpátalja egyes régiói eltérő feltételei a mezőgazdasági termelés optimális szervezeti formáinak kialakítása esetében különleges helyzetek kialakulásához járultak hozzá. Mint már említettük, az 1990. évben a lakosság háztáji és kiegészítő gazdasági 58 ezer hektárt foglaltak el, az oblaszty mezőgazdasági területének mindössze 13,9 százalékát. Ugyanakkor míg a Kárpátalján megtermelt mezőgazdasági termék értéke az 1990. évben – összehasonlítva áron számítva, 1574 millió hrivnya volt, addig a lakosság gazdaságaiból ebből 866 millió hrivnya – 55,0 százalék, származott (4., 7.). Függetlenül attól, hogy itt szerepet játszott az úgynevezett kistermelés struktúrájának eltérő helyzete a nagyüzemekkel szemben – az egységnyi területről a munkaigényes kultúrák – gyümölcs, zöldség megtermelhető nagyobb értéke. Abban, hogy Kárpátalján a mezőgazdasági terület alig több mint 10 százalékról a háztáji és kiegészítő gazdaságokban termelték meg a termék több mint felét – 55 százalékot,

meghatározó tényező volt úgy az előhegyi, mint elsősorban a magashegyi régióban a nagyüzemi gazdálkodás feltételeinek a hiánya.

Kárpátalja mezőgazdaságának területi elkülönítése – régiók közötti elkülönítése, az egyes rajonok alapján problematikus. Míg a négy síkföldi rajon – Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős területének 60–70 százaléka a Nagyalföld határon átnyúló része, addig az előhegyi és magashegyi járások esetében már nehéz meghúzni a határt a mezőgazdasági termelés természeti-klimatikus és domborzati feltételei között. A Nagyberezna, Voloc, Mizshirja (a volt Ökörmező) és Rahó rajonok egyértelműen a magashegyi régióban vannak, addig a többi öt előhegyi rajon Perecseny, Szolyva, Ilosva, Huszt és Técső területe már megosztott. Itt elég kiemelni, hogy Técső rajon a Tisza felső szakasza egy részén a síkföldi területtől a Kárpátok gerincéig terjed. Így a továbbiakban a dolgozatban Kárpátalja regionális helyzetének elemzése esetében csak a síkföldi rajonok és a hegyi régió szerepel. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az előhegyi rajonokban lévő nagyüzemek – mezőgazdasági vállalatok – száma és területe nem meghatározó az itt lévő a lakosság gazdaságaihoz viszonyítva, amiről a továbbiakban ismertetett statisztikai adatok adnak számot. Ugyanakkor – mint Szabolcs-Szatmár-Bereg megye mezőgazdasága esetében – az elemzett időszak az utóbbi évekre terjed ki.

1. sz. táblázat. A gazdálkodó szervezetek száma és mezőgazdasági területe az 1991–2006. években

(4., 13–15.)
hektár

	1991	2004	2005	2006
Mezőgazdasági terület összesen	414 755	420 376	416 463	454 269
Ebből:				
Mezőgazdasági üzemek	357 205	81 351	70 716	54 640
Lakosság gazdaságai	57 550	339 025	345 747	399 629
Mezőgazdasági terület a négy síkföldi rajonban				
Ebből:	190 943	195 028	193 794	201 265
Mezőgazdasági üzemek	169 405	63 771	55 733	44 982
Lakosság gazdaságai	21 538	131 257	138 061	156 283

A dolgozat 1. számú táblázata alapján egy sor következtetést lehet levonni. Kárpátalja összesen 415 ezer hektár mezőgazdasági területéből a négy síkföldi járás az 1991. évben 191 ezer hektárt – a terület 46,0 százalékát foglalta el. Ugyanezek a mutatók a 2006. évben – 454 ezer hektár, illetve 201 ezer hektár – 44,3 százalék, a mezőgazdasági termelésbe vont terület, a síkföldi régióban is, bővülését igazolják. Feltételezhető, hogy az utóbbi években elsősorban a hegyi régióban lévő mezőgazdasági terület – 1991. évben 224 ezer hektár, míg a 2006. évben 253 ezer hektár, a korábban a termelésből kivont területek – gyepek és magashegyi legelők, újraszámbevételét jelenti.

A mezőgazdasági termelés természeti feltételeinek meghatározó mutatója, hogy míg a négy síkföldi járásban a szántó területe a 2006. évben 134 ezer hektár volt (a mezőgazdasági terület 66,7 százaléka), addig ez a hegyi régióban – a szántó 67 ezer hektár, a mezőgazdasági terület mindössze 26,5 százalék-a. Nem lehet

figyelmén kívül hagyni, hogy egy lakosra számítva a mezőgazdasági terület Kárpátalján mindössze 0,35 hektár, ez a mutató Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 0,68 hektár, addig a szántó esetében nagyobb az eltérés, több mint háromszoros – Kárpátalja mindössze 0,15 hektár, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 0,49 hektár. Ez a tény – a szántóterület hiánya, függetlenül Kárpátalja mezőgazdasága további előnytelen – klimatikus, domborzati, helyzetétől az egyik tényező lehet a határon átnyúló kapcsolat kialakítása esetében.

A 1. számú táblázat alapján megállapítható, hogy Ukrajna függetlenségének elnyerése után, az új agrárpolitika feltételrendszerében Kárpátalján a lakosság gazdaságai – a volt háztáji és kiegészítő gazdaságok területének bővülése eredményeként – foglalják el a mezőgazdasági terület megközelítőleg 90 százalékát, és térnyerésük az utóbbi két évben is folytatódott – a 2004. évben 80,6 százalék, a 2006. évben 88,0 százalék. Ismét a termelés feltételeinek eltérő helyzetét igazolja a síkföldi és a hegyi régiók között, hogy a négy síkföldi rajonban a mezőgazdasági üzemek, bár vesztek földterületükből, de így is a mezőgazdasági terület 22,3 százalékán gazdálkodtak a 2006. évben.

Az utóbbi években a mezőgazdasági üzemek száma stabilizálódott – területi szinten a 2004. évben 307, míg a 2006. évben 299 társas vállalkozás működött. Ez azt jelenti, hogy az egy vállalkozásra számított mezőgazdasági terület a 2004. évben még 265 hektár, míg a 2006. évben már csak 182 hektár volt. A helyzet Kárpátalja négy síkföldi járásában – valamivel jobb nagyságrendben – hasonló volt. A 2004. évben 155 mezőgazdasági üzem átlagterülete 411 hektár volt, míg a 2006. évben a 190 üzem esetében csak 236 hektár. Kérdés, hogy egy kevesebb mint 300 hektárral rendelkező társas vállalkozás akár gyep, akár szántóterületen képes-e hatékony tevékenységet folytatni.

A lakosság gazdaságainak száma Kárpátalján a 2004. évben 296 ezer, a 2006. évben 322 ezer volt. Egy gazdaság átlagterülete alig haladta meg az 1 hektárt. Gyakorlatilag ugyanilyenek a mutatók a négy síkföldi rajonban – a 2004. évben 109 ezer gazdaság, átlagterületük 1,2 hektár, a 2006. évben 124 ezer gazdaság, átlagterületük 1,3 hektár. Világos, hogy ezek a gazdaságok elsősorban a család élelmiszerszükségletének ellátására termelnek mezőgazdasági termékeket, és csak jelentéktelen mennyiség kerül piaci értékesítésre. Kárpátalja egyes városi piacain, és utcáin is a kvázi „őstermelők” jelenléte a lakosság leszakadó rétegeit jelenítik meg.

Korábban történt említés arról, hogy az 1990. évben a háztáji és kiegészítő gazdaságok Kárpátalján a mezőgazdasági terület 13,9 százalékán termelték meg a mezőgazdasági termékek 55 százalékát. Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságban – egyes kísérletektől eltekintve, nem volt ismert a nagyüzemek által integrált termelés a lakosság gazdaságaiban, így ez a bizonyos 55 százalék Kárpátalja különleges helyzetének volt a bizonyítéka. A kolhozrendszer megszűnésével, az állami gazdaságok térvésztesével – amit nem pótoltak a létrehozott társas vállalkozások – a lakosság gazdaságaiban termelt mezőgazdasági termékek döntő helyet foglaltak el a lakosság élelmiszerellátásában. Ez nem mond ellent a fentiekben említett „őstermelői” piacozásnak, mivel az egyes vállalatok felvásárolják a lakosság gazdaságaiban megtermelt termékeket, és ezek jelennek meg az értékesítési piacon eredeti vagy feldolgozott formában. A 2001. évben a Kárpátalján megtermelt – pontosabban számbavett, összesen 1224 millió hrivnya értékű – összehasonlító áron számított – mezőgazdasági termékből a lakosság gazdaságaiból származott

1148 millió hrivnya 93,8 százalék, míg a 2006. évben – 1243 millió hrivnya értékéből 1171 millió hrivnya – 94,2 százalék. Az utóbbi években viszonylag stabil volt az előállított termékek értéke, a kiemelkedő 2004. évi termékérték – 1415 millió hrivnya után, csak a 2005. évben volt visszaesés (4., 7.).

A továbbiakban a két meghatározó szántóföldi kultúra – a gabonafélék és a burgonya – termelési adatait elemezzük.

**2. sz. táblázat. Kárpátalja gabona és burgonya termelése
1990–2005. években
(4., 24-25.)**

Megnevezés	1990	2003	2004	2005
Gabonafélék összesen				
Betakarított terület (ezer ha)	64	81	86	80
Termésmennyiség (ezer t)	306	272	355	296
Termésátlag (t/ha)	4,8	3,6	4,3	3,7
Ebből:				
Mezőgazdasági üzemek				
Betakarított terület (ezer ha)	57	28	30	24
Termésmennyiség (ezer t)	277	63	105	67
Termésátlag (t/ha)	4,9	2,3	3,5	2,8
Lakosság gazdaságai				
Betakarított terület (ezer ha)	7	53	56	56
Termésmennyiség (ezer t)	29	209	250	229
Termésátlag (t/ha)	4,1	3,9	4,5	4,1
Burgonya összesen				
Betakarított terület (ezer ha)	23	34	35	35
Termésmennyiség (ezer t)	338	522	561	543
Termésátlag (t/ha)	14,6	15,3	16,0	15,5
Ebből:				
Mezőgazdasági üzemek				
Betakarított terület (ezer ha)	9	1	1	...
Termésmennyiség (ezer t)	131	13	11	9
Termésátlag (t/ha)	12,2	12,2	13,1	15,7
Lakosság gazdaságai				
Betakarított terület (ezer ha)	14	33	34	35
Termésmennyiség (ezer t)	207	509	550	543
Termésátlag (t/ha)	14,8	15,4	16,2	15,5

A 2. számú táblázat adatai viszonylag jól tükrözik Kárpátalja mezőgazdaságának helyzetét és problémáit. A gabonafélék esetében meghatározó, hogy a klimatikus viszonyok miatt a kukorica csak a síkföldi rajonokban, és az előhegyi régió síkföldi részein – de ott is csak a FAO-200, és a FAO-300 – érik be. A magashegyi régióban az egyetlen gabonaféle a zab. Jellemző, hogy a 2005. évben a gabonafélék termelésében – 296 ezer tonna, a négy síkföldi rajon termelése 249 ezer tonna – 84,1

százalék volt. Ezen belül a kukorica szemnek betakarított termelése a síkföldi rajonokon kívül csak az előhegyi Ilosva rajonban volt mérhető.

Feltételezhetően kétségeket ébreszthet a gabonafélék 1990. évi, viszonylag magastermésátlaga. Itt figyelembe kell venni, hogy a szemeskukorica terméshozama az állami gazdaságokban és a kolhozokban 4 tonna/hektáron felül volt. Ugyanakkor, az 1986-ban létrehozott Kárpátaljai Gabonatermelési Rendszer a síkföldi nagyüzemekben 28 ezer hektáron koordinálta a kalászosok termelését, és a termésátlag az 1990. évben kimagaslóan magas – 5,5 tonna/hektár – volt (5., 64.). A mezőgazdaság átszervezése után a termelési rendszer megszüntette tevékenységét.

A 2003–2005-ös években, jellemzően, a gabonaágazat tartotta meg pozícióit a mezőgazdasági üzemekben. A gazdasági társaságok foglalták el a gabonafélék területének több mint 30 százalékát, és innen származott a termésmennyiségének megközelítőleg $\frac{1}{4}$ -e. Azonban, a lakosság gazdaságainak adatai a hiányos adatfelvétel miatt megkérdőjelezhetők. Nem valószínű, hogy az előhegyi és magashegyi járásokban a zab magas termésátlagot biztosított volna, így a 4 tonna/hektáron felüli termésátlag mutatók kérdésesek. Ez a feltevés mégjobban kiemeli Kárpátalja mezőgazdaságának legnagyobb problémáját. – A gabonatermelés a kedvezőtlen természeti feltételek miatt nem tudja biztosítani az állatállomány keveréktakarmány szükségletét. Elég megemlíteni, hogy még a rekordnak tekinthető 2004. évben is az oblaszty egy lakosra számított termésmennyisége 300 kg alatt volt, a nemzetközileg elfogadott 1000 kg-mal szemben. Ehhez még hozzá lehet tenni a gabonafélék struktúrájában a szemeskukorica alacsony részarányát – az 1990. évben mindössze 23,2 százalék, míg a 2005. évben sem haladta meg a 30 százalékot, így a keveréktakarmányt fogyasztó állattenyésztési ágazatok – sertés, baromfi – ellátása saját termelésből nem volt biztosítható. Nem lehet figyelmen kívül hagyni – ennek ismételtén a határmenti integrált agrártermékpiacon koncepció esetében lehet jelentősége –, hogy a Szovjetunió megszűnése előtti időszakban Kárpátalja takarmányfeldolgozó üzemai a központi alapokból évente 600-800 ezer tonna kukoricát kaptak, ami az 1990. évet követően megszűnt.

Kárpátalja elsősorban előhegyi és magashegyi ukrán/ruszin lakosságának a második kenyere a burgonya, amelynek a termelési feltételei a magashegyi rajonokban is biztosítottak. A 2. számú táblázat adatai alapján megállapítható, hogy az 1990. évben az állami gazdaságok és kolhozok szántóterületén 9 ezer hektár burgonya betakarított terület volt, addig az ágazat a következő években egyértelműen a lakosság gazdaságaiban koncentrált. A 2005. évben a kivétel 300 hektár terület, egy az Ungvár rajon magántulajdonban lévő burgonya termelésre szakosodott üzeme. Ugyanúgy mint a gabonafélék esetében, a lakosság gazdaságaiban termelt burgonya mennyiségi és átlaghozam mutatói megkérdőjelezhetők. Függetlenül ettől Kárpátalja egy lakosra számított burgonyatermelése rendkívül magas – meghaladja a 400 kilogrammot, egy ugyancsak elfogadható 15 tonna/hektár termésátlag mellett.

A dolgozat terjedelme nem teszi lehetővé a kertészeti ágazatok részletes elemzését. Itt elég kiemelni, hogy a síkföldi rajonokban összpontosult szőlőágazat termőterülete az utóbbi években gyakorlatilag nem változott – 4-5 ezer hektár, és a terület több mint 50 százaléka továbbra is a társvállalkozások ültetvényein található. Ezzel ellentétben a gyümölcságazat helyzete. Míg az 1990. évben az állami gazdaságok és kolhozok gyümölcsültetvényei 10 ezer hektárt foglaltak el, addig jelenleg ez a terület kevesebb mint 2 hektár. Kárpátalján a gyümölcsstermelés kritikus állapotát

jellemzi, hogy a lakosság gazdaságaiban is csökkent a terület, és míg az oblaszty gyümölcsstermelése az 1990. évben 139 ezer tonna volt, addig az utóbbi években alig haladta meg a 60 ezer tonnát. Ez a visszaesés gátolja a rendkívül jövedelmező gyümölcsösültmények előállítását az egyes üzemek telepein (4., 29–30.).

Kárpátalja állatállományának adatait a 3. számú táblázat tartalmazza.

**3. sz. táblázat. Állatállomány Kárpátalja mezőgazdaságában
1991–2006. években**

(4., 36., 37.)
ezer darab

Megnevezés	1991	2005	2006
Szarvasmarha összesen	353	186	171
Ebből:			
a mezőgazdasági üzemekben	224	9	9
a lakosság gazdaságaiban	129	177	162
Ebből tehén összesen	141	134	125
a mezőgazdasági üzemekben	59	3	4
a lakosság gazdaságaiban	82	131	121
Sertés összesen	343	252	255
Ebből:			
a mezőgazdasági üzemekben	76	9	14
a lakosság gazdaságaiban	267	243	241
Juh és kecske összesen	269	119	116
Ebből:			
a mezőgazdasági üzemekben	197	7	10
a lakosság gazdaságaiban	72	112	106

A szarvasmarha telepek megszűnése a leépült állami gazdaságokban és a felszámolt kolhozokban jelentős állománycsökkenést eredményezett Kárpátalján – 1991. évben 353 ezer, 2006. évben 171 ezer darab – 48,4 százalék. A lakosság gazdaságaiban egy bizonyos állománynövekedés nem tudta ellensúlyozni a nagyüzemi állattartás gyakorlati megszűnését. Ugyanez a helyzet a sertéságazatban, itt viszont a lakosság gazdaságaiban is csökkent az állomány. A fentiekkel részben ellentétes a juhágazat helyzete. Míg az elsősorban magashégyi juhászatok gyakorlatilag megszűntek, addig a lakosság tulajdonában lévő juhállomány jelentősen növekedett.

Kárpátalja síkföldi rajonaiban a lakosság tulajdonában lévő szarvasmarha száma az 1991. évben 31 ezer darab, míg a 2006. évben 47 ezer darab, több mint 50 százalékos növekedés volt. Ezzel ellentétes a lakosság gazdaságaiban tartott sertések állományának változása a négy síkföldi rajonban a létszám 1991. évben 127 ezer, míg a 2006. évben mindössze 95 ezer volt. Megállapítható, hogy a lakosság állattartó tevékenységében nincs jelentős eltérés a hegyi régió és a síkföldi rajonok között. A szarvasmarha tartásban érdekelt gazdák száma emelkedik, míg a sertésállomány csökken a lakosság gazdaságaiban.

Az állattenyésztési termékek előállítása területén az utóbbi években egy viszonylagos stabilizáció tapasztalható. Az élősúlyban számbavett hústermelés

menyisége a 2000–2006-os években 73–77 ezer tonna, a tejtermelés némileg emelkedett – 1999. évben 363 tonna, 2006. évben 389 ezer tonna, ugyanúgy mint a tojástermelés – 1999. évben 262 millió darab, a 2006. évben 297 millió darab volt (4., 41.). Azonban az adatszolgáltatás pontossága, ugyanúgy mint a növénytermesztési ágazatokban, a lakosság gazdasági részéről megkérdőjelezhető, így az állattenyésztési ágazatok helyzetelemzése, figyelembe véve a viszonylag pontos adatszolgáltatást nyújtó mezőgazdasági üzemek hiányát, nem ad megbízható képet a kialakult folyamatokról.

Ukrajna sorsfordító éveiben a nemzeti-demokrata politikai irányzatok agrárpolitikájának központi kérdése volt a dekollektivizáció után a mezőgazdasági termelést – az ukrán terminológia szerint – paraszti, farmer gazdaságokra alapozni. Viszonylag gyorsan kiderült, hogy egy erőltetett – a magyar agrárszférában létrejött „családi gazdaságok”-nak megfelelő, gazdálkodási formának nincsenek meg a megfelelő feltételei. Egyrészt az évtizedekig tartó kollektív termelés időszakában nem alakulhatott ki egy jelentős vállalkozói réteg, másrészt nem volt meg – függetlenül a támogatási rendszertől, a farmergazdálkodás anyagi feltétele. Az Ukrajna agrárpolitikáját meghatározó törvények és államelnöki rendeletek jelenleg egyformán kezelik a létrejött társasági vállalkozásokat, s az egyéni és paraszti, farmer gazdaságokat.

Kárpátalján a területi statisztikai hivatal külön kiadványokban ismertette a paraszti, farmer gazdaságok tevékenységét (6.). Ugyanezek az adatok szerepelnek a mezőgazdaság egészét érintő kiadványokban. Tekintettel a paraszti, farmer gazdálkodás nem meghatározó súlyára Kárpátalján, csak a fontosabb mutatókra térünk ki a továbbiakban.

Az ukrán statisztika a paraszti, farmer gazdaságokat a mezőgazdasági üzem kategóriába sorolja, elkülönítve ezen belül az adatokat. Így jelenleg Kárpátalján jogi személynként 1447 paraszti, farmer gazdaság van bejegyezve, a farmerek birtokában összesen 10997 hektár földterülettel. Egy gazdaság átlagterülete mindössze 7,6 hektár, ami elvben megkérdőjelezi a hatékony tevékenységet. Ezek a mutatók a négy síkföldi rajonban némileg eltérőek – Ungvár rajon 256 gazdaság 2663 hektár terület, egy gazdaságra átlagban 10,4 hektár jut, Munkács rajon 215 gazdaság, 1902 hektár, egy gazdaságra 8,8 hektár, Beregszász rajon 280 gazdaság, 2474 hektár, egy gazdaságra 8,8 hektár Nagyszőlős rajon 401 gazdaság, 1916 terület, egy gazdaságra mindössze 4,8 hektár terület jut átlagban (4., 20.). A rendelkezésre álló adatok szerint a hatékonyságot feltételező minimális 50 hektár birtokmérettel a négy síkföldi rajonban csak 8 gazdaság rendelkezik. Jellemző, hogy ezekben a gazdaságokban található a paraszti/farmer gazdaságok összes gépparkjának – 530 traktor, 20 kombájn – meghatározó része. Az adatok arról adnak számot, hogy csak minden harmadik farmer rendelkezik traktorral (6., 59.). Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az Ungvár rajonban már létrejött a közös mezőgazdasági technika használat, ahol négy paraszti/farmer gazdaság közösen vásárolt és használt gépparkot.

A paraszti, farmer gazdaságok termelési eredményei a 2005-ben a következők voltak. Gabonatermelés összesen 8,8 ezer hektáron, 3,4 tonna/hektár termésátlaggal, burgonya termelés 1,4 ezer hektáron 16,2 tonna/hektár termésátlaggal. Jelentősebb volt a zöldségtermelés – 2,4 ezer hektáron 15,8 tonna/hektár termésátlaggal, akkor amikor a társas vállalkozások nem foglalkoztak a zöldség ágazattal (2., 26–27.). Ugyanakkor az állattartás a paraszti/farmergazdaságokra nem jel-

lemző. A fentiek alapján megállapítható, hogy Kárpátalján a paraszti, farmergazdálkodásnak nincs jelentős szerepe a mezőgazdasági termékek termelésében. A gazdaságok meghatározó része a lakosság gazdaságainak színvonalán van, és jogi jegyzésüket elsősorban egyrészt az adókedvezménye – a magántulajdonban lévő vállalkozásokkal szemben –, másrészt a támogatási rendszer motiválja.

Az agrárszféra szerepe Kárpátalján nem elhanyagolható a lakosság – munkaképes lakosság, foglalkoztatásának esetében. Az 1,3 millió lakos közül a gazdaság egyes ágazataiban foglalkoztatottak száma – a 2005. évben – 551 ezer fő volt. Ezen belül a mezőgazdasági termelésben 158 ezer fő – 28,7 százalék talált munkaalkalmat. Függetlenül ettől ismert a viszonylag krónikus munkanélküliség Kárpátalján, ami a határon túli – elsősorban időszakos – munkavállalást helyezi előtérbe.

Kárpátalja mezőgazdasági termelése az ismert klimatikus és domborzati körülmények miatt történelme folyamán sohasem volt képes biztosítani lakossága élelmiszerellátását saját megtermelt mezőgazdasági termékeiből. Az oblaszty agrárszférájának külkereskedelmi mérlege jelenleg is problematikus. Függetlenül attól, hogy Kárpátalja összes árukivitelével – a 2005. évben 552 millió USD, a mezőgazdasági termékek exportja – 13 millió USD, csak 0,2 százalék, a behozatalban – 686 millió USD, a mezőgazdasági termékek importja 5 millió USD – még a 0,1 százalékot sem éri el. Tehát egy külkereskedelmi 134 millió USD mérleghiány mellett a szűken vett mezőgazdasági termékek külkereskedelme többletet – 8 millió USD mutat, a területen kívülről behozott feldolgozott élelmiszertermékek nagyságrendben felülmúlják ezt a többletet. Ez a tény ismét felveti egy integrált agrártermékpiac kialakításának realitását elsősorban a határmenti régióban – Magyarország és Ukrajna között.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megye viszonylag kedvező természeti feltételei lehetőséget nyújtanak a megye szükségletének biztosítása mellett egy évenkénti megközelítőleg 300-400 ezer tonna gabona más piacokon történő elhelyezésére. Kárpátalja krónikus takarmánygabona hiányát megoldhatja ennek a mennyiségnek az importja. Így lehetőség nyílna a nagyüzemi gazdaságokban felszámolt állattartási telepek újra termelésbe vonására. A felvetett kérdés feltételezi magyar-ukrán vegyesvállalatok létrehozását, ennek minden előnyével együtt.

IRODALOM

1. Almásy Sándor: A független Ukrajna gazdaságának történelmi-politikai háttere. *Gazdaság és Társadalom*. 2003/1. (110-134. old.)
2. Szilszke hozspodarsztvo Zaparpatszkoj oblasztyi. *Sztatszticsnij Zbirnik. Zakarpatszke Oblaszne Upravlinija Szatisztika*. Uzshorod. 1999.
3. Almásy Sándor: Új típusú mezőgazdasági vállalkozások Kárpátalja síkföldi régiójában. *Gazdaság és Társadalom*. 2004/2. (123-128.old.)
4. Szilszke hozspodarsztvo Zakarpattja u 1990-2005 rokach, *Sztatszticsnij Zbirnik.Holovne Upravlinija Sztatsztiki u Zakarpatszkoj Oblasztyi, Uzshorod.2006.*
5. Sepa V. Almásy A. Novüje integrirovannije formirovanije a szelyszkdom hozjajsztve.Uzshorod., Karpati, 1990.
6. Szeljanszki (fermerszki) hozspodarsztva Zakarpatszkoj oblaszti. *Holovne Upravlinija Sztatsztiki u Zakarpatszkoj Oblasztyi. Uzshorod. 2005.*